

živi hlap na-se vlečejo, in tako zrak čistijo. U ta namen bi posebno svetloval, na dvoriše murbino drevje vsaditi, kteriga plod, ko zrel doli popada, posebno kure kaj rade zobljejo, in po tem se jako debelijo.

Tudi stene, hišne in hlevne, naj se s koristnim sadnim drevjem obsade, ali tako imenovani špalirji napravijo — naprava, ki ni le prijetna pogledu, temoč tudi mnogo koristuje gospodarju.

Tako čedno, suho, z drevjem obsajeno dvoriše bo lep in prijeten kraj pri hiši, kjer bodo ljudje in živalna se sprehajati, otročki igrati, vsi pa balzam življenja — čisti nepokvarjeni zrak — uživati zamogli.

Potovanje križem svetá.

Od hrane ali živeža mnogoverstnih ljudstev.

(Dalje.)

Veči del žival je človeku v živež. On si išče hrane ne le v versti mesnatih herbtnic (Ostrozoen), ampak sega noter doli do gnjusnih trebušnic (Gastrozoen); so mu tedaj dojivke, ptice, zemljovodnice in ribe ravno tako v živež kakor mergolinci (insekti) in červi; naj ima žival rudočo, gorko ali merzlo kri ali namesti kervi bel merzel mók: vse jedno mu je. Reči smemo: človek vse je, kar njega ne je.

Al se pa omika človeška ravna kaj po različnosti živalske hrane, ktero vživa? Dajmo preiskavati enmalo to reč, in začnimo z naj nižjo živaljo.

Naj gnjusniša živalska hrana so gotovo tiste živali, ki se štejejo v versto polžev, čeravno imajo nekatere teh živalic obilo redivne moči v sebi, ki celó goveje meso na tečnosti prekosi. Če ne od dražih polžev velja to saj od naših vertnih polžev. Pravi gladún (lakomnež) je mogel tisti biti, kdor se je prvi polža lotil! Dobro mi je znano, da še dan današnji na Francozskem, Laškem, Parskem, v Belgii, Švajci in Šlezii tišuč in tišuč polžev vsako leto spitajo, — ali jedó jih naj bolj le taki, ki so na pljučah bolni, ne pa zdravi. Dobro vém tudi, da so Rimci svojo „cochleario“ z otrobi in visom na debelo spitali, — da Asanteji svoje polže kakor mi svinsko meso sušijo in da še več drugim ljudstvom so suhi polži prijetna jed, — vendar pri vsem tem polži niso postali navadna hrana. Ljudem se gnjusi polzni červ, ki nima nobene prave podobe. Ravno taka kakor s polžem je s škóljkami (auštergami); zares! kdor prvičkrat školjko vživa, ki je bolj pljunku podobna kakor živi živali, dober želodek mora imeti!

Še bolj čuditi se je Kitajcom, ki vživajo nekega morskega okroglega červa s ščitu enakimi čutivnicami, kateri v indiskem morju živi in se trepang (trepang edulis) imenuje. Neznano gnjusna je ta žival. Ker je pa, kakor je, vživati ne morejo, jo dajo sušiti, in posušeno vživajo vmes drugih jedil. Smešno pri vsem tem je pa naj bolj to, da ravno tako zopern je duh te živali, kakor je cena njena visoka. Kitajci (Kinezi) imajo še več tacič gerdih jedil, — al čuditi se ni nad tem: ljudstvo, ktero, kakor Kitajci, še dan današnji gerdóbe malikov (fetiša) moli, je skoz tisuč in tisuč let že vajeno le gerdih stvari.

Ljudstva, ktere tako hrano vživajo, morajo biti na nizki stopnji omike, kakor tudi taki narodi, kteri vživajo mergolince. To pričajo Indianci Peruanski, Hotentoti in drugi narodi Afrikanski, ktere je Čudi vidil nši z velikim slajem zobati. Nič boljši tudi niso nekteri narodi Afrike, kteri se edino le od kobilic živijo, čeravno so večji od naših navadnih. Zato je pa tudi znano, da malo kdo tacič ljudi doživí 40. leto in da umirajo

za gerdimi boleznimi. V jutrovih deželah so kobilice zlo navadna hrana, ktera je nekda tudi na Gerškem bila, kjer so griljke zobali. V Brasilii in jutrovi Indii so jedli mravlje, in še dandanašnji ondi stari in slabi možaki zoblejo mravljivo matico, da si krepčajo herbtni mozeg in še kaj drugega. V Javi so bele mravlje navadna hrana, v Cajlonu bčele, v Novi Kaledonii pavci dolgi pajki, v Madagaskaru židni červi izlečeni iz mešičkov, na Kitajskem mesni červi itd. Znašcer kdo reči: saj tudi naš rák ni nič lepši. Se motiš, prijatelj, rak je stvar lepe podobe in ima tudi meso dobrega okusa.

(Koniec sledi.)

Slovníški pomenki.

K sestavku v 90. listu.

I. Ali bi pisali Maria, Aziaitd, ali Marija, Azija, si tedaj eno čerko prihanili ali ne, zategavoljo se mi zdi, nam ni treba na dvoje biti. Po pisanji Marija, Azija ostanemo s staroslovenskem, rusovskem in serbskem v enakosti; zakaj po cirilici in tudi po glagolici ne pišemo golega *as*, ampak *ja*. Končnice tudi pri ptujkah vsak jezik po svoje prestvarja; Nemec piše Arabien, Francoz Arabie, še Čeh rad stavi Arabie; Marija je pa že po hebrejsko Mirjam ali Marjam. Zastran slovenskega j je blezo tudi to pomniti, da saj v časih ni tako terda tihnica, kakor na primeru nemški, ampak da se nekaj glasnici bliža, in da po svoji tekočnosti polajša ustam prestop iz glasnice na glasnico; podoben je morebiti latinskemu j, kateri pred ko ne zategavoljo po glasomeri ali prozodii prednjo glasnico po šegi dvoglasnice dela dolgo. Ako se ta lastnost slovenskega j pomni, se dá razumeti, zakaj da nekteri slovniciarji v slovenskem jeziku dvoglasnice najti hočejo, in med tiste štejejo *aj*, *ej*, *oj*, *uj*; drugi sicer tega ne dajo veljati, in ne brez vzroka, ker se ti naši glasovi vendar memo latinskega ali nemškega *ai*, *ei* razločijo, ko čerka j ne zgubi vse tihnice lastnosti.

II. Ali je predlog v ali u pisati, se dá po enakem pomnjenju razsoditi. Naš slovenski v ni gola tihnica kakor nemški *w*, ali morebiti tudi latinski *v*, ampak je tudi nekaj srednjega med tihnico in glasnico; zatoraj tudi nekteri slovniciarji naše slovenske *av*, *ev*, *iv*, *ov* med dvoglasnice štejejo, in namesti latinskega Austria, Europa pišejo Avstria, Evropa. Slovenska voda se v glasu od začetka razloči memo nemškega Wasser, kar je slavni jezikoslovec, rajnik M. Čop, dostikrat opomnil. Od tod pride, da, ako Slovenec hoče nemško *w* kakor tihnico izreči, se mu čerka v ustih spremeni v *b*; toraj pravi Böser, böß, namesti Wasser, was. In Horvatu se *v*, in Rusu njegov vidil spreobrne v *f*, ako to čerko bolj po šegi terde tihnice izgovori; *f* kučf, *f* toreč, namesti v kuči, v toreč; in Romanof, Kutuzof namesti Romanov, Kutuzov. Ako se ta lastnost našega slovenskega v pomni, se lahko razume, da se predlog ne piše napačno s čerko *v*, in toliko bolj, ker se s sledečim zlogom tudi večidel v eno posname.

III. V sestavljenih besedah imate prednici *u* in *v* v svoj gotov razloček, kteri se tudi večidel brez težave spregledati dá. Prednica *u* pomeni končanje kacega djanja, ali stanja, toraj tudi kakšno ločenje ali uničenje; zatoraj se imenuje večkrat u privativum, in se vjema z nemškimi prednicami *ab*, *ent*, *er*, *ver*, *aus*, *von*, *weg*, ali z latinskimi *ab*, *de*, *per*. Prednica *v* pa se rabi le od premikanja ali prestavljanja iz kraja v kraj, posebno v notranji del kraja, in tedaj je enaka z latinsko *in*, *im*, ali z nemško *ein*; včasih je prednica v prikrajšana iz prednice *vz*, in pomeni tedaj premikanje iz ktereга kraja na kviško, se zatoraj vjema z nemško *auf* ali z latinsko *sub* v pomenu navzgor. Zategavoljo se piše: umerjem, ugledam, ubijem, ugasnem, ukradem, ker je djanje, namreč mnenje, gledanje itd. dokončano; dalje je ubog ali ubožen toliko, kakor od Boga ločen ali zapušen. Drugač se piše vtaknem, vrinem, vtisnem, vlijem, ker se pri takem djanji stvar iz kraja v kraj, in sicer noter predene; tudi pri besedah vprašam, vkažem je nekakošno premikanje iz kraja v kraj(?), ker se v tem misel ali želja iz človeka v človeka predene; pri besedah vzamem, vstanem, vzdignem pa prednica ni v, ampak *vz*. Včasih pa razločen pomen besede vleva zdaj v zdaj u postaviti; na primeru utopim, ertränken, vtopim *ein*tunken, vstavim *ein*setzen, ustavim *ab*stellen oder zum Stehen bringen, vrežem *ein*schneiden, urežem *ab*schneiden, vpe-ljem *ein*führen, upeljem *ent*führen, vjamem *ein*fangen, ujamem *weg*nehmen.

IV. Omehčani *lj* in *nj* ima svojo gotovo postavo v vodilih slovnice, ako se slovnica na pravo, nepopačno govorjenje med slovenskim ljudstvom, ali tudi na vodila staroslovensčine opira. Omehčani *lj* se piše v končnicah *ljem* in *ljam* za ustnicami *v*,

b, p, m; to je nedvomljivo po staroslovenskem pisanju in po novoslovenskem govorjenju. Enako se piše terpivni priložaj *ljen* za ustnicami, na pr. ozdravljen, zlomljen, oslabljen; omehčani *lj* se rabi namesti terdega *l* tudi v drugih glagolih, na pr. moljen, boljen, željen, razveseljen, mergoljen, in v izpeljanih glagolskih imenih, kot poželjenje, mergoljenje. Tako pisanje se ravna po današnjem govorjenju, in ima pred ko ne v staroslovenskem tudi svoje pomenje; saj ako se v enem delu rokopisov najde bolen, zelen, se v drugem, zlasti pri serbskih pisavcih, bere moljen, ozlobljen *). Gosp. prof. Metelko je morebiti le na uni del staroslovenskega gledal, ko je v svoji slovnici pisal „bolenje“, „zelenje“, „žvergolenje“ **). Končnica *ljiv* v prilogah se z omehčano čerko piše, ker se v ustih slovenskega ljudstva tako glasi; staroslovenska pisava omehčanega *lj* sicer ne kaže, pa ga blizo tudi ne odpušča, ker je omehčavni glas *j* v glasnici *i* skrit. Po takem načinu se piše dobrotljiv, častitljiv, dvomljiv, usmiljen pa se ravna po podobi enacij priložajev. V drugih besedah dá nepopačeni slovenski jezik, in v dvomu tudi staroslovensčina pravo pisavo razločiti; na primeru ključ, bljujem se tudi po staroslovenski piše tako. Kjer se na Slovenskem čerka *l* pred glasnicami *a*, *o*, *u* izgovarja kakor *v*, zna ravno to znamenje za pravo pisavo biti, ker se glas *lj* nikdar v glas *v* ne spreminja. Vender vsaki glasni *l* ni se znamenje omehčanja, ker je včasih ktera sledeča glasnica čistega izgovarjanja vzrok; na primeru *alj*, koliko, toliko je napačno pisati, ker je pravo pisanje tudi po staroslovenskem ali, koliko, toliko.

Omeščana čerka *nj* se rabi v končnici njen terpivega priložaja, na pr. vinjen, umaknjen, zmerzjen, hranjen; tako pisanje naznava sedanje govorjenje, in staroslovensko ga ne prepušča, ko se saj v serbskih rokopisih najde shranjen, izpolnjen ***). Enako se piše končnica *njam* v izpeljanih glagolih poganjam, poménjam, spreminjam; to pomeni sedanji jezik in staroslovensčina. V drugih besedah se pravo pisanje spozna po nepopačenem govorjenju, na pr. Kranje, gnijem, ógenj; semertje pride tudi staroslovensčina v pomoč, na pr. v končnici *nja* pri nekterih izpeljanih, kot boginja, svetinja, glavinja; ta končnica je tudi v drugih od glagolov vzetih imenih omehčana, na pr. prošnja, bernja, stopinja. Pri več izpeljanih besedah korenika oznani, ali je *n* ali *nj* pisati; na pr. je pisati tanko, spomin, opomin, vganka, ker so korenike tanek, pomnim, opomnim, vganem, nasprot se piše manjkati po koreniki manj. Morebiti da v nekterih imenovanih besedah pisatelje moti glas čerke *n* na koncu zlogov, ker se meni da je omehčan, ko je prav za prav nekoliko ponosljaj; tanka in vganka je namreč ravno taka, kakor kdaj sloveča postengana kaša. Pravo noslanje sicer to ni, le nekoliko podobe ima; dasiravno je od resničnega noslanja še kje na Slovenskem sledi najti; na primeru, sim že večkrat slisal reko namesti roko v svoji bližnjici, to je v Rovtarskih hribih nad Verhniko, tako močno skozi nos imenovati, da nisem bil v stanu glasú posneti.

To so nekatere opazke, kterih bi ne bil pisal, ako bi ne bilo v 90. listu vošilo vredništva pristavljeno, da naj se od več strani možje zastran dvomljive pisave oglašijo. Ne mislim, da bi bil s tim spisom vse dognal, ker se do zdaj še nisim štel med opravicene slovnice; pisal sim tukaj bolj, kakor sim po drugih možeh posnel; ako pomaga kaj k edinosti — prav. Hieinger.

Ozir po svetu.

Vlaška ali Valahija.

Turčiji služne knežii ste Moldava in Valahija, ktero Donava loči od Turškega. Ker so Turki, ko so vojsko zoper Ruse začeli, na več krajih čez Donavo v Valahijo udarili, bomo pogledali enmalo v to deželo, ktera meri 1350 štirjaskih milj, in šteje pol tretji milion prebivavcov. Tako se človek naj lože nauči zemljoznanstva po svetu.

Reka Olta deli Valahijo v malo in veliko. Glavno mesto je Bukarešt z 80.000 stanovavci, tu je sedež vlaškega „hospodara“ ali kneza, vlaškega starašinstva in ptujih poročnikov; mesto je imenitno zavolj velike kupčije, zlasti z Ogersko in Edeljsko deželjo. Druge imenitniš mesta so Krajova, Nova Oršova, Slatina, Turna, Gjurgjevo in Braila.

*) Dobrovsky Institutiones p. 47; Miklosich Radices p. 51. Pis.

**) Primerjaj dokaz za gosp. Metelkovo pravilo v listu 92. Vred.

*** Dobrovsky Institutiones p. 554. Pis.

Mesta so še zlo podertije od nekdanjih turških napadov, in nimajo ne obzidja ne vrat. Razun nekterih lepih cerkvá po gersko-bizantinski osnovi s turnom enakimi kuplami so hiše le lesene in z iloveco obdelane. Vasi pa so tako rekoč po dolinah skrite, zakaj kdor o napadih Turkov ni pobeigniti mogel, zavetja je iskal v samotni, v revšini in nadlogi. Še zdaj več del vasi nima ne verta, ne drevja, ne cerkve, in smelo bi se tudi reči, ne hiš, ker njih koč (kolibe) so večidel pod zemljo skrite in pokrite z vejami, tako da o velikem snegu zamore jezdec čez tak berlog jezdariti in še čutil ne bo, da je jezdaril čez koč. Več dni gré popotnik in ne narajma ne verta, ne milna, ne mesta, ne grada.

V zlo gorati mali Valahii kakor v severnih krajih so še lepi gozdi; v veliki Valahii, posebno ob Donavi, pa je velika planjava brez lesa, čeravno je tretji del te dežele s hrastovim germovjem obrašen, ki se ne dá ne v gozdu ne v njive predelati. Le malo zemljiša je obdelanega; kmet le ravna toliko prideluje, kolikor od danes do jutri za reven živež potrebuje, ker vsi večji pridelki bi mu pobrali oblastniki. V 70 letih je imela deželica 40 knezov (hospodarov), od kterih je hotel vsak hitro obogateti.

V starodavnih časih so v Valahii kakor v Turčiji stanovali od rimskega cesarja premagani Daci. Po rimskem gospodarstvu in namešani z rimskimi naselniki so jim je vmešal tudi rimski (latinski) jezik in so se jim vcepile rimske šege. Še dandanašnji je v obleki, hrani in jeziku sled starorimskega gospodstva. Veliko latinskih besed ohranilo se je do danes v vlaškem jeziku, na priliko: domm (dominus, gospod), alb (albus, bel), verbo (verbum, beseda), kap (caput, glava), in cep (incipio, začemjam), monyar (mulier, žena) itd.

Goti, Huni in Bugari so poredoma premagovali Valahijo, pa se niso v nji ustanovili; leta 1394 so postali Vlahi Turkom z dačo služni in so tako ohranili si svojo narodovnost. Leta 1688 so otrsli turški jarm in se podali pod krilo Austrijsko, po pomirju Karlovschem pa so prišli spet pod Turka. Leta 1718 v pomirju Pasaroviškem je zahodni del Valahije spet pod Austrijo prišel, v letu 1739 ga je pa Austria vnovič zgubila.

Po pomirju Pasaroviškem so Turki hospodare Valahije in Moldave volili iz plemenitažev gerskih, ki so v Carigradskem predmestju Fanar stanovali in se po tem stanišu klicali Fanarioti. Začasni ti deželni poglavarji so bili po vsem vajeni plesati kakor so šultan in njegovi ministri godli. Kakor druge turške pašate jih je zamogel šultan vsako leto odstaviti ali poveriti v njih službah, dokler ni v Jašanskem pomirju rusovska beseda obveljala, da naj se hospodari volijo za 7 let. Danasnji se volijo hospodari iz domačih in za vse žive dni, so pa odvisni od turške, pa tudi od rusovske vlade.

Naj imenitniš službe opravljajo plemenitaži domači, ki se boljari imenujejo in so razdeljeni v 3 višje in nižje verste.

Dohodki Vlaške države se nabirajo iz desetine kmetijskih pridelkov, iz živine in glavnine (glavnega davka). Ker je cena živeža hospodar določeval, se kupčija ni mogla povzdigniti in col je malo donesel.

Od konca tega stoletja odrajuje hospodar Vlaški okoli 2 miliona frankov šultanu, ali hospodari so potrebovali še za deželne oprave in za-se veliko dnarja; zato je dežela vsa izmolzena in čeravno blagodarjena po natvori je zdaj revna in siromašna.

Vendar v Vlahii ne tare kmeta nevoljništvo (životna sužnost), kakor ga tare na Rusovskem. Sleherni Vlah je prost; nevoljniki (sužni) so le cigani v službah boljarov.

Vlahi so narod kaj lepe in čerste postave, al tuji jarm je njih duha popolnoma zaterl. Vsakega ptujega